

A RECOLLIDA DE INSTRUMENTOS E ÚTILES. UNHA PROPOSTA DE TRABALLO PARA O COÑECEMENTO DO CONTORNO

Luis M. Llorente de Mata
C. P. de Sarreaus
Ourense

1. INTRODUCCIÓN

Galicia coñeceu nos últimos vinte e cinco anos profundos cambios socioeconómicos que transformaron fundamentalmente tódalas súas estruturas. Dunha sociedade rural e unha base económica agrícola que caracterizaban o noso país, pasamos a unha situación na que o hábitat agrícola perdeu progresivamente a súa importancia, dándolle un maior protagonismo á vida na cidade.

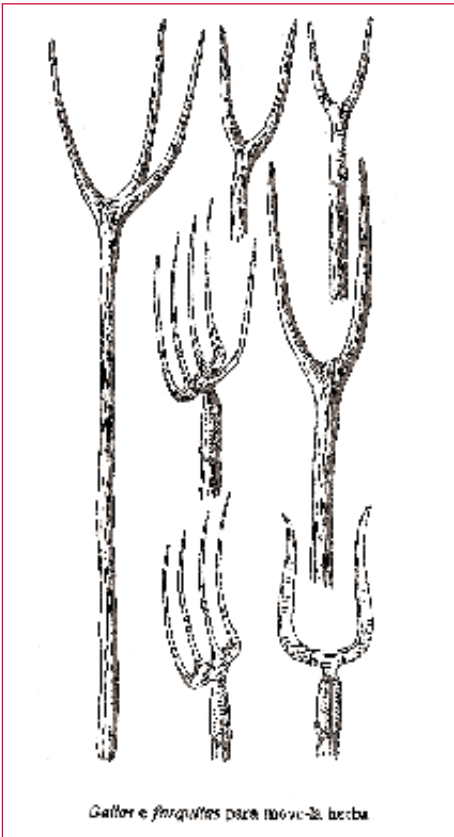
Hoxe en día, os campos están quedando abandonados, a poboación dos núcleos rurais diminúe dun xeito alarmante, o que favorece o crecemento dos núcleos urbanos. Paralelamente a esta despoboación, prodúcese o abandono das antigas formas de vida, de vellos oficios artesanais e de toda unha cultura material e unha mentalidade arraigadas durante séculos.

Como resultado das novas formas de vida corrémo-lo risco de que toda unha cultura popular, forxada ó longo de moitos séculos e dunha enorme riqueza, desapareza sen deixar rastro. Ante isto, a escola ten a oportunidade e

tamén o deber de intentar rescatar, valorar e dar a coñecer aquelas formas de vida que durante séculos seguiron os nosos antepasados: formas de cultivo, oficios tradicionais, literatura popular (romances, contos, lendas, refráns...), festas, arquitectura, vestimenta, etc.

Tendo en conta o fenómeno migratorio que se deu nestas últimas décadas cara á cidade, interesa traballar pensando no riquísimo patrimonio cultural que desaparece con esta xeración de vellos campesiños. A recompilación dos seus saberes é hoxe unha tarefa viva e doada. Mañá será obra de arqueólogos ou estudiosos que nunca atoparán nos arquivos respostas a moitas das preguntas que se fagan.

Con este motivo, preséntase esta proposta curricular referida á recollida de útiles tradicionais, que pretende ser unha mostra para coñecer cómo era a vida dos nosos devanceiros no contexto do traballo agrícola. Farase un inventario das ferramentas que no pasado serviron para o traballo cotián dos nosos maiores, tratando de conciencia-los nosos alumnos e a toda a

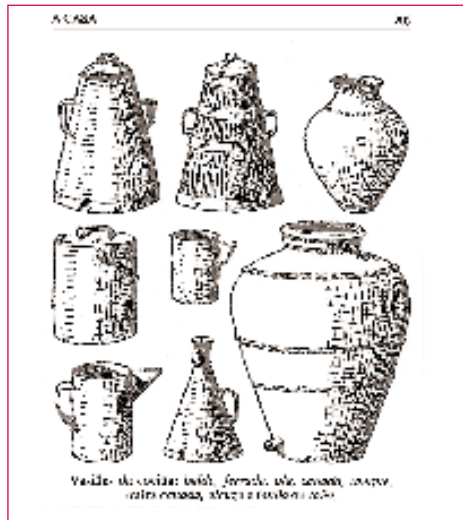
Debuxos da obra de Xaquín Lorenzo, *A Terra* (Galaxia, 1982).

comunidade da necesidade de preservalo noso patrimonio en tódolos ámbitos.

Neste tipo de actividade escolar, será esencial a metodoloxía empregada polo profesor: ha entender que os alumnos son os verdadeiros protagonistas e que teñen que desenvolver por si mesmos unha investigación partindo do concreto e inmediato. O profesor

deberá crear en todo momento o ambiente propicio, subministrar todo tipo de información, dar pistas, estimular e motivar.

A programación xeral da actividade debe ser canalizada fundamentalmente por medio dunha aprendizaxe activa e de indagación, na que o propio alumno vexa que gracias á súa actividade vai acadando distintos graos na comprensión do fenómeno que estudia. Un procedemento baseado no descubrimento do contorno próximo e no método científico, que capacite os nosos alumnos para rebateren todo tipo de dogmas, prexuízos, supersticións e que lles axude a crealo seu propio espírito crítico e obxectivo, gracias ás conclusións ás que chegan a través do seu propio traballo.

Debuxos da obra de Xaquín Lorenzo, *A Casa* (Galaxia, 1982).

2. PLAN DE TRABAJO

MOTIVACIÓN:

Esta primeira fase do traballo adquire grande importancia, cando está ben planificada, porque nos permite desvelar as ideas e coñecementos previos dos nosos alumnos en relación cos novos contidos de aprendizaxe.

Podemos comezar coa proxección de diapositivas ou a observación de fotografías antigas relacionadas con labores e traballos agrícolas tradicionais. Facemos un comentario oral sobre distintos aspectos, como poden ser os seguintes:

— Antigüidade das imaxes que estamos a ver.

— Idade e extracto social dos personaxes.

— Actividades que están realizando.

— Tipo de roupa que utilizan.

— Os obxectos, útiles e aveños agrícolas que aparecen.

— Suxestións sobre o contorno.

Recollemos documentación gráfica que teñamos nas casas relativa a traballos no agro, útiles e ferramentas de traballo agrícola... Pedimos axuda a familiares e amigos.

Recollemos todo o material, ordenámolo, escribímolo e elaboramos unha pequena exposición.

Facemos comentarios e unha lectura gráfica do material exposto.

A praza da Platerias antes da construción do edificio do Banco de España. Collendo auga coas sellas.

Identificámo-los personaxes, a súa idade, o lugar onde puido ser tirada a foto, etc.

RECOLLIDA DE INSTRUMENTOS E ÚTILES:

Hai que comezar presentando o plan de traballo e pedindo, por exemplo, se traballamos (como ocorre neste caso) útiles tradicionais, que anoten os nomes dos utensilios ‘vellos’ que atopen nas súas casas. Posteriormente realizarase unha posta en común na que cada un achegará o recollido, aproveitando o profesor para formular preguntas. Este tipo de actividades provocará neles a necesidade de información e explicación.

Deste xeito iniciámo-la curiosidade entre os nenos, que irá en aumento a medida que tomen conciencia de que tales instrumentos están inevitablemente destinados á desaparición e que constitúen, hoxe por hoxe, pezas de museo, co suficiente rango como para que poidamos organizar con elas

unha exposición no propio centro educativo.¹

¿QUE SE FAI CANDO UNHA PEZA CHEGA Ó MUSEO?²

— Procúrase recoller toda a información posible que poida proporcionar a persoa doadora do obxecto.

— Pasa ós talleres. ¿As pezas necesitan algunha reparación, limpeza, vernizado ou posta a punto?

— Habilítase un espazo libre dentro do centro para deposita-los obxectos recollidos

— A continuación, faise unha pequena ficha por duplicado: unha xúntase á peza e a outra pasa a un ficheiro xeral onde, á parte doutro tipo de usos, servirá para posibles devolucións. Esta ficha pode elaborarse dun xeito moi sinxelo especificando unicamente o nome da peza, o da persoa que a doou e o lugar onde foi recollida, ou ben, pódese utiliza-lo modelo que aparece a continuación:

Modelo de ficha-catálogo individual para instrumentos e útiles ³

Localidade onde foi recollida a peza

Data na que foi recollida

Persoa ou familia que doou o instrumento. Recoller toda a información posible (facer observacións sobre se se dedicaban a un oficio concreto...)

1 Interesan todo tipo de obxectos cunha antigüidade superior a, por exemplo, vinte anos, ou que se deixaran de utilizar para seren substituídos por outros. Por simple prudencia, é conveniente que non traian obxectos fráxiles ou especialmente valiosos.

2 Este proceso pode levar varias semanas; nesta fase podemos entrar en contacto cos veciños para explicarlle-lo que queremos facer e pedi-la súa colaboración.

3 Face-lo debuxo ou fotografía da peza ó dorso da ficha.

Instrumento (nome/s ou denominación/s)

Descrición (o máis completa posible)

Partes (no caso de que se observen partes diferenciadas)

Uso (para qué se utiliza)

Época (no caso de que o seu uso se faga de forma estacional, só nunha época)

Materiais (de qué está feito o instrumento)

Lugar de construción (na maior parte dos casos descoñecerase, pero é conveniente anotar polo menos se se fabricaba no pobo ou se importaba)

Antigüidade (a xuízo do informante)

Mantemento (coidados que necesitaba o instrumento, partes máis vulnerables e os encargados e lugares de reparación)

Uso actual

Medidas

Literatura popular sobre esta peza

Observacións

— Clasificación, catalogación e análise dos materiais recollidos: como actividade previa procederemos a distribuí-los obxectos recollidos segundo agrupacións lóxicas. Pásase cada peza a un inventario por seccións: por exemplo, obxectos de cociña, trebellos agrícolas e non agrícolas, outras ferramentas relacionadas cos distintos oficios –carpinteiros, zoqueiros, serradores, oleiros, canteiros etc.–, obxectos de costura, obxectos de decoración da lareira, de fabricación do pan, para face-los mallos, xoguetes tradicionais, cestería, tecidos, muíños de man, fotos, libros...

— Organizaranse a continuación diversas actividades que pretendan estimular o uso do razoamento inductivo, partindo da análise das pezas

individuais, para posteriormente traballar sobre o conxunto de obxectos.

Vexamos un exemplo:

1. Agrupa-las pezas segundo a súa temática.
2. Observación global do conxunto de pezas dentro dos conxuntos ou seccións correspondentes.
3. Ordena-los obxectos segundo a súa antigüidade.
4. Estudiar atentamente a secuencia obtida procurando determina-los cambios observados.
5. Buscar explicacións sobre o motivo dos cambios observados e formular hipóteses provisionais sinxelas.

MODELO DE FICHA-INVENTARIO POR SECCIONES (grupos de utensilios)							
SECCIÓN: ferramentas para traballar							
	Data	Nome	Debuxo	Emprego	Nº ficha	Doazón	Recollido por...
1							
2							
3							

— Preparámo-la exposición. Elaboramos invitacións para que a mostra sexa visitada polo maior número posible de compañeiros e veciños.

ACTIVIDADES COMPLEMENTARIAS

— Elaboración de cuestionarios e realización de entrevistas a persoas

maiores, para coñece-la historia recente da localidade.

— Preparamos un ficheiro de vocabulario con tódolos obxectos vistos ata o momento. En cada ficha debe figura-lo nome e o debuxo da peza.

MODELO DE FICHA VOCABULARIO	
REVERSO	ANVERSO
<ul style="list-style-type: none"> — Material: madeira — Forma: pirámide truncada — Posición: invertida — Uso: de posita-lo gran para que caia no ollo da moa 	<p>Nome da peza: Muxega</p> <p>DEBUXO</p>

— Visita a un museo etnográfico.

— A partir de fotografías e debuxos de útiles tradicionais, traballa-los

distintos nomes, partes diferenciadas, se as teñen; máquinas e ferramentas polas que foron substituídos; vantaxes e inconvenientes desa substitución, etc.

— Analiza-lo esquema tradicional da vivenda galega, a función que cumpría cada unha das dependencias e en qué medida evolucionou esa vivenda na propia localidade.

— Construír con distintos materiais (madeira, barro, cortiza...) un carro, un arado e un hórreo.

— Traballar con textos e cómics alusivos ó tema.

— Elaborar sopas de letras, encrucillados, xeroglíficos, etc.

— Facer un estudio do carro galego tradicional atendendo ás distintas variantes comarcais en canto á estrutura, materiais e denominación das distintas partes.

— Recollida de literatura popular (contos, lendas, refráns...).

— Traballar sobre o ciclo agrícola anual, atendendo a aspectos como os labores específicos e produtos obtidos en cada época do ano.

— Elaboración e exposición de temas monográficos por parte dos alumnos utilizando material audiovisual variado.

— Audicións de música popular galega.

— Elaboración de cómics sobre acontecementos e situacións da vida cotiá.

— Investigar sobre a vida dun personaxe importante da comarca.

— Elaboración de murais.

— Simulacións sobre unha escena da vida cotiá do contexto que estamos a traballar.

VALORACIÓN DOS RESULTADOS E CONCLUSIÓN

— Tiramos conclusións sobre o material recollido.

— Realizamos, por grupos, un informe no que se faga unha aproximación comprensiva sobre cómo era a vida do labrego na época que estamos estudiando.

— Posta en común final.

BIBLIOGRAFÍA

XERAL

Abalo Garea, V., "El papel del profesor", *Apuntes de Educación*, 18, 1985, 5-7.

Carmen, L. del, *Investigación del medio y aprendizaje*, Barcelona, Graó, 1988.

Carretero, M., e outros, *La enseñanza de las Ciencias Sociales*, Madrid, Visor, 1989.

Coll, e outros, *El constructivismo en el aula*, Barcelona, Graó, 1993.

Elías Jiménez-Ridruejo, M. L., "Un acercamiento al pasado próximo", *Cuadernos de Pedagogía*, 151, 1987, 64-67.

Hammersley, M., e P. Atkinson, *Etnografía. Métodos de investigación*, Barcelona, Paidós, 1994.

Montesinos i Martínez, J., "Métode científico i didáctica de les ciencias sociais", *Didáctica de las ciencias experimentales y sociales*, 2, 1989, 51-59.

Zabala, A., "Los proyectos de investigación del medio", *Aula de innovación educativa*, 8, 1992, 17-23.

ESPECÍFICA SOBRE O TEMA TRATADO

Arias Ramos, T., e outros, *A agricultura en Galicia*, Pontevedra, Caixas Rurais de Galicia, 1978.

AA. VV., *Ourense etnográfico*, Ourense, Deputación de Ourense, 1998.

Fidalgo Santamariña, J. A., *Antropología de una parroquia rural*, Ourense,

publicacións de Caixa Rural de Ourense, 188.

Lisón Tolosana, C., *Antropología cultural de Galicia*, Madrid, Siglo XXI, 1971.

Lorenzo Fernández, X., *A Casa*, Vigo, Galaxia, 1982a.

_____*A Terra*, Vigo, Galaxia, 1982b.

_____*Os Oficios*, Vigo, Galaxia, 1983.

Moreno Feliu, P. S., e outros, *Traballos comunais no mundo rural*, Boletín Auriense, anexo 7, Ourense, Museo Arqueolóxico provincial, 1987.†

Taboada Chivite, J., *Etnografía galega*, Vigo, Galaxia, 1972.

